

Кольорова головоломка

ПАВЛО КАРАШКЕВИЧ

3 ЛИПНЯ 2019

Доки люди не вміли виготовляти великого плаского скла, віконні отвори затуляли найрізноманітнішими матеріалами: проолієним ганчір'ям, риб'ячими міхурами, воловими тельбухами, мусковітом – цей мінерал легко розщеплюється на окремі пластини й добре утримує тепло в приміщенні. Застосування скла дозволило не лише краще захищатися від природних явищ, а й творчо підійти до оформлення вікон. У вітражах людська креативність проявилася дуже виразно, і сьогодні в цьому можна переконатися навіть у домашніх умовах: вітражна технологія доволі проста й за довгі століття майже не змінилася, хіба урізноманітнилася й доповнилася інструментами, які полегшують роботу. Варто лише пам'ятати про деякі тонкощі.

«Чоловік болів», німецький вітраж XV століття | Музей Метрополітен

Проектування вітража

Перший і найважливіший, як побачимо пізніше, етап – це проєкт майбутнього вітража. Спершу роблять ескіз, а за ним виготовляють чорновий аркуш, тобто остаточний проєкт у масштабі 1:1, де вже видно кольори скелець, намальовані деталі та структуру олов'яної сітки. Якщо замовник затвердить чорновий аркуш, переходять до власне виконання. Працюючи над задумом вітража, необхідно враховувати фізичні обмеження скла. По-перше, у реальному матеріалі можна відтворити не всі заплановані відтінки. По-друге, не кожную форму вдасться вирізати з плаского скляного аркуша класичним методом різьби алмазом.

Нарізання скла

Ми бачимо велике вітражне вікно вже цілим, але технологія, що використовує олово (м'який і неміцний метал), не дозволяє одразу так його виготовити. Крім того, немає технічної можливості скласти вітраж безпосередньо у віконному просторі. Саме тому його ділять на частини – «поля» або «кімнати», що зазвичай мають розмір до 90х60 см. Іноді конструкція вікна вимагає виготовити більше за розмірами поле, проте в такому разі важку вітражну конструкцію необхідно додатково зміцнювати, бо є ризик деформації.

Вітражні вікна часто проєктують або як композиції з окремих тематично об'єднаних зображень – як це назвали б сьогодні, комікс (у готичних храмах така техніка складання була властива для вітражів типу *Biblia pauperum*), або як єдину картину, складену з кількох полів. Як бачимо, вирішальне значення тут має проєкт, який мусить врахувати кілька елементів: конструкцію вікна, що впливає на спосіб монтування полів, тему вітражного полотна (одне суцільне зображення чи ансамбль із кількох), а також актуальні стилі й тенденції вітражного мистецтва.

Наступний крок – це розробка такого поділу зображення на окремі поля, який забезпечить візуальну цілісність готового вікна. Тут проєктують також остаточну структуру олов'яної сітки, підпорядковану формі скелець, що утворюють вітраж.

Зустріч Марії та Єлизавети на німецькому вітражі 1444 року | Музей Метрополітен

Лише зараз можна розпочати завершальний етап створення вітража: дорізання скла.

Колись давно, ще до паперової ери, ескіз вікна робили на пласкій дошці з шаром білої вапняної фарби. Сьогодні для цього використовують тонкий картон. В усякому разі, необхідно враховувати поділ вітража на окремі скельця та прозір для олов'яних пластин, інакше готове поле може не вміститись у віконному просторі. На підставі ескізу й ріжуть скло. Спочатку, як описано в трактаті Теофіла Пресвітера з XII століття, для цього застосовували гаряче залізне пруття, пізніше – алмаз, а сьогодні – роликовий склоріз. Колись надріз робили, проводячи приладдям по контурах ескізу, що проглядалися через скло (зараз форму окремих скелець найчастіше витинають із картону, накладають зверху на скляний аркуш і вирізають по його краях). Ця техніка була першою й довго залишалася найкращою, бо дозволяла вирізати навіть ті фігури, яких не вдавалося досягти алмазом. Можна лише дивуватися з творчої винахідливості людей тої епохи, що зуміли вигадати й використати такі підходи.

Для сполучення скелець у середньовіччі (та й досі) використовували двотаврове олов'яне пруття, яке колись відливали у формах, а зараз виготовляють на спеціальних машинках. Завдяки двотаврам окремі скельця можна сполучити в цілісне вітражне поле. Насамкінець місця з'єднання олов'яної окантовки скла лютували свинцево-олов'яним паянням. Це класична вітражна технологія, перевага якої в тому, що вікно, попри м'якість олова, майже неможливо розбити. Можна вибити одне скельце, але не цілий вітраж. Колись я бачив світлини одного югославського храму після бомбардування. Вітражі випали, але висіли у вікнах. Звісно, вони серйозно постраждали, але загалом уціліли, тож їх можна було виїняти, доповнити скельця, що випали, і знову відтворити. А звичайне віконне скло після удару розсипається на дрібні шматки, і його вже нізащо не відновити.

Коли маємо кольорові скельця, що становлять малюнок, й олово для нарізання, можна починати складати вітраж.

Чудо помноження хлібів на фламандському вітражі XVI століття | Музей Метрополітен

Складання скляної головоломки

У вітражних фірмах за складання завжди відповідали спеціалісти, бо тут потрібна майстерність. По-перше, треба зважати, щоб не пошкодити скельця, які допасовують одне до одного, підбиваючи спеціальним молоточком. По-друге, необхідно дотримуватися запроєктованих форми й розміру вітражного поля, аби скельця вмістились у ньому. Відповідні навички потрібні також для того, щоби правильно скласти фрагменти й не загубитись у їхніх формах, порядку й кольорах. Скельця збивають одне до одного, унерухомлюють спеціальними цвяхами, а стики спаюють. Крок за кроком складається зображення й постає вітражне поле: в олов'яній сітці кожне скельце стає на своє місце. Проте на цьому етапі конструкція ще занадто нестабільна, щоб її можна було монтувати у вікно – якби її зараз узяти до рук, вона вигнулася б. Вітраж потрібно стабілізувати. Колись для цього затискали краї двотаврів на склі, проте десь від XIX століття почали використовувати склярську замазку – кит (лляне масло, змішане з крейдою) – для заповнення прозору між склом і оловом. Коли замазка застигає, поле стає нерухомим і непіддатним деформації. Тепер можна монтувати вітражне поле у вікно.

Стабілізація вітража – тема для довшої розмови, бо цей процес залежить від архітектури будівлі та проекту вікна. Також варто пам'ятати, що, попри стабільність вітражів, яку забезпечує техніка виготовлення, ці конструкції не вічні. З плином часу олово м'якшає, замазка втрачає властивості, скло брудниться й руйнується через погодні умови. Тому від XIX століття вітражі почали покривати додатковим зовнішнім шаром скла, щоб обмежити шкідливий вплив клімату. Тривалість життя вітража залежить також від якості роботи, умов розташування (зокрема рівня забрудненості повітря) та, на жаль, від людського чинника, наприклад, вандалізму. Тому немає певного терміну придатності вітража: відомі екземпляри, яким уже багато століть, але їхній стан чудовий, а є й такі, що пошкоджуються вже через кілька років.

«Скорботна Мати», німецький вітраж XV століття |
Музей Метрополітен

Кольори скла

Основний матеріал для вітражів – скло, яке виготовляють у спеціальних печах. Конструкція печей із плином часу змінилася, проте принцип виготовлення скла – ні. Так само і з кольоровим склом. Закони хімії абсолютні, тож ті речовини, якими забарвлювали скло в середньовіччі, використовують і нині. З одним «але»: кольорів побільшало. Тоді, щоб отримати синій колір, додавали кобальт; у червоний скло фарбували міддю, золотом, селеном; золотавої барви досягали завдяки залізу або покривали поверхню скла сріблом, яке ставало золотисте після випалення в печі; зелену також можна було отримати з заліза. Ці кольори характерні саме для середньовічних вітражів. Залежно від кількості доданої речовини змінювалася й інтенсивність барви. Утім, використовували не тільки кольорові скельця, а й помальовані: ідеться насамперед про червону й чорну фарби, якими на скельця наносили контури й малювали дрібні деталі.

Післямова

Характерна риса вітражного мистецтва – його осяйність. Напевно, це єдиний вид мистецтва, такий залежний від освітлення. Вітражне світло живе, воно змінює колір залежно від часу доби й погоди. Елементи вітражного мистецтва розвинулися – виникли нові техніки, відтінки фарб, способи малювання. Ці зміни дали можливість творчого застосування вітражного мистецтва й поза сакральним виміром, проте зберегли величезний естетичний вплив на глядача та здатність завдяки сонячному світлу єднати його з – дедалі менш доступною та зрозумілою – природою.

ПАВЛО КАРАШКЕВИЧ

3 ЛИПНЯ 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**